

EFECTELE DEMILITARIZĂRII- ÎNTRE DEMOCRATIZARE ȘI HAOS SOCIAL

STUDIU DE CAZ: EL SALVADOR

ȘERBAN Ileana Daniela*¹

ABSTRACT

THE XXIST CENTURY SOCIETY IS IN A CONSTANT METAMORPHOSIS, MORE ACCELERATED AND MORE RADICAL THAN IN ANY OTHER ERA. DEMOCRACY SEEMS TO BE GAINING GROUND RULES IN THIS CONTEXT, BEING FAVORED BY GLOBALIZATION AND AMERICANIZATION. THESE NEW REALITIES HAVE TRANSFORMED THE DEMILITARIZATION IN A NECESSITY IN COUNTRIES OF LATIN AMERICA, LED NEARLY A CENTURY BY AUTHORITARIAN REGIMES BASED ON MILITARY FORCE. ALTHOUGH THE INTERNATIONAL DEBATE PROMOTES THIS TRANSITION AND JUSTIFIES IT AS A GENERAL INCREASE IN LIVING STANDARDS, THERE ARE FEW WHO HAVE TAKEN INTO ACCOUNT A NUMBER OF NEGATIVE EFFECTS OF THE TRANSITION TO A SOCIETY WHERE CIVIL POWER LARGELY REPLACES MILITARY FORCE.

1. Argument

L. N. McAlister² vorbește despre rolul pe care armata l-a avut în societățile sud-americane în depășirea spiritului regional prin recrutarea masivă și insuflarea idealurilor naționale, în încurajarea mobilității sociale prin veniturile importante care revin militarilor. În multe state armata a contribuit la trecerea de la societățile tradiționale la cele moderne prin dezvoltarea mijloacelor de comunicare și susținerea industrializării, a fost cea care a îmbinat ideologia politică cu anumite orientări economice, susținute de generalii deveniți șefi de stat. Pe scurt, a reprezentat matricea în jurul căreia s-a constituit ordinea socială, un punct de reper pentru toți cetățenii. Cu toate acestea, a apărut “o incompatibilitate

¹ Absolventă a Masterului Studii de Securitate, Universitatea din București, Facultatea de Sociologie, licențiată în Sociologie (Facultatea de Sociologie, Universitatea din București) și Relații Internaționale (Facultatea de Istorie, Universitatea din București), masterand din octombrie 2011 al Școlii Diplomatice din Madrid

² L. N. McAlister, “Civil-Military Relations in Latin America” în *Journal of Inter-American Studies*, Vol. 3, No. 3 (Jul., 1961), pp. 341-350, <http://www.jstor.org/stable/164841>, consultat pe 15.09.2011.

creșcândă între cultura organizațională a societăților moderne și cea a armatei”³, ceea ce a făcut necesară schimbarea.

Pornind de la aceste premise este firesc să ne întrebăm dacă această tranziție bruscă nu a avut pe lângă efectele pozitive despre care vorbește societatea internațională și o serie de efecte negative, generatoare de haos și confuzie socială. Pentru a testa această ipoteză cel mai relevant este să ne oprim asupra statisticilor și asupra transformărilor la nivelul opiniei publice din statele luate în discuție, însă din cauza faptului că o analiză generală nu este nici posibilă, nici indicată, cel mai oportun este să ne oprim asupra unui studiu de caz și în acest sens a fost ales statul El Salvador.

2. Premise

El Salvador, una dintre poveștile politice de succes ale sfârșitului de secol XX, este astăzi o republică prezidențială, al cărei șef de stat este ales o dată la cinci ani prin vot popular, lui revenindu-i și misiunea de a conduce Guvernul. Constituția, în vigoare din 1983, proclamă suveranitatea poporului și stabilește un guvern republican, democratic și reprezentativ. Sistemul politic pluralist își găsește expresia în existența mai multor partide, dintre care șase sunt cele mai vizibile: Alianța Republicană Naționalistă (ARENA), Schimbul Democrat (CD), Frontul Democratic Revoluționar (FDR), Frontul Farabundo Martí pentru Eliberarea Națională (FMLN), Partidul Concilierii Naționale (PCN) și Partidul Democrat Creștin (PDC).

Istoria statului nu este însă una lipsită de confruntări sângeroase, de lupte pentru libertate, egalitate și democrație. În aceste forme de politică nu lipsesc o serie de mixțiuni ale unor puteri străine. Descendenți ai aztecilor și ai vechii civilizații Pipil, locuitorii din El Salvador vor fi cuceriiți în secolul XVI de spanioli. Își vor obține independența în 1821 și se vor proclama ca stat suveran în 1841. Influența occidentalilor va produce însă o ideologie căreia și astăzi societatea salvadoriană îi este tributară: o economie axată pe exportul de cafea, având în centru o oligarhie susținută de Biserica Catolică și de armată. Discrepanțele dintre o elită restrânsă și marea masă a populației, care trăiește într-o sărăcie

3 Marian Zulean, *Diferențe culturale dintre armată și societatea românească*, București, Editura Universității Naționale de Apărare, 2005, p. 20.

ce pare a fi blestemul întregii Americi Centrale, nu au putut fi depășite nici de trecerea la democrație în ultimul deceniu al secolului XX⁴.

Secolul XX înseamnă pentru statul salvadorian o lungă succesiune de probleme politice, economice și sociale. Marea Criză din anii '30 afectează o economie dependentă de exportul de cafea, iar nemulțumirea populară culminează cu fondarea Partidului Comunist. Arturo Araujo, președintele ales în 1930, este înlocuit de oligarhie cu vicepreședintele, generalul Maximiliano Hernandez Martinez. Protestele se înmulțesc, comuniștii lui Farabundo Martí cer împărțirea pământurilor, iar forțele militare ale guvernului recurg la reprimarea revoltei prin uciderea tuturor celor care sunt bănuți de colaboraționism. În anii '60 continuă diverse forme de protest care cer reformarea unei societăți ale cărei bogății sunt concentrate în mâinile câtorva indivizi. Când Jose Napoleon Duarte câștigă alegerile prezidențiale în 1972 ca reprezentant al Partidului Democrat Creștin, oligarhia reacționează și, de teama unor reforme care să le periclitizeze poziția, îl arestează și îl exilează. Aceasta este perioada în care războiul civil începe ca o confruntare între guerilele comuniste și forțele armate ale statului. Forța statului este tot mai mult contestată, inclusiv Biserica raliindu-se intereselor populare. Violența crește și mii de cetățeni sunt dați dispăruți⁵.

În această ecuație complicată de putere își fac apariția și SUA, ca sprijin împotriva comuniștilor în America Centrală. În fruntea statului salvadorian se succed o serie de militari și de junte revoluționare care nu reușesc să își găsească legitimitatea populară, în ciuda faptului că o nouă constituție, elaborată în 1983, vorbește despre suveranitatea poporului. Masacrul din El Mozote, pus pe seama trupelor americano-salvadoriene, este dovadă în acest sens, forțele de ordine recurgând la uciderea deopotrivă a simpatizanților cu guerilele și a civililor neutri. Nici președințiile doctorului Alvaro Magaña și inginerului Jose Napoleon Duarte nu reușesc să stabilizeze situația. În martie 1989, imediat după venirea sa la conducerea statului, Alfredo Cristiani dorește încheierea ostilităților și tratative de pace cu partidul comunist FMLN. ONU este cerut ca mediator de ambele părți și după o serie de negocieri în perioada 1989-1991, în ianuarie 1992 se semnează acordul final de la Castelul Chapultepec din Mexic. Este legitimată intrarea pe scena politică a

4Erin Foley și Rafiz Hapipi, *El Salvador*, 2005, <http://books.google.com/books?lr=&q=El+sALVADOR+Erin+Foley%2C+Rafiz+Hapipi>, consultat pe 5.09.2011.

5 Kevin Murray, *El Salvador*, 1997, <http://books.google.com/books?id=2pchz3qeORkC&printsec=frontcover&dq=El+sALVADOR#PPP1,M1>, consultat pe 12.09.2011.

FMLN ca partid oficial, se produce dezarmarea treptată și forțele militare sunt înlocuite de o Poliție Națională Civilă⁶.

Începe astfel o lungă tranziție spre o democrație reală, cu reforme electorale pentru a asigura o prezență mai largă la vot. Alegerile din 1994, *alegerile secolului*, sunt câștigate de ARENA și Armando Calderon Sol, sub supravegherea misiunii ONU, ONUSAL. ONUSAL își încheie activitatea în mod oficial în 1995, însă observatori continuă să monitorizeze situația, dublați de o altă inițiativă internațională: Programul de dezvoltare al Națiunilor Unite⁷. FMLN rămân în opoziție și încep să se consolideze ca forță politică. Sfârșitul anilor '90 atrage atenția oficialităților în sensul unei reușite parțiale de democratizare, o sporire a violenței domestice ca replică la violența statală de altădată, o sărăcie ce marchează aproape întreaga populație și o reformă agrară nefinalizată în interesul majorității.

3. Demilitarizarea și lunga tranziție spre democrație

Pornind de la aceste realități, ne putem opri acum asupra procesului de demilitarizare în statul salvadorian. Acesta a început odată cu acordurile de pace din 1992, mai sus amintite, care făceau referire la transformări în rândul forțelor de securitate. Astfel, principala lor misiune devenea aceea a apărării naționale, intervenția lor în problemele de politici publice era acceptată doar în situații de urgență și doar cu acordul președintelui și al autorității legislative. O adevărată arhitectură de putere democratică, în care doctrina militară proteja drepturile omului și se subordona autorității civile⁸.

Acest lucru a însemnat o serie de reforme instituționale: desființarea Gărzii Naționale, a Poliției Naționale și crearea Poliției Naționale Civile, sub autoritatea Ministerului de Interne, dispariția Batalioanelor de reacție imediată, a aparatului militar de informații (cu apariția unuia civil), forțele armate au fost înjumătățite de la 63000 la 31000

6 John Rudolph Eriksson, Alcira Kreimer, Margaret Arnold, *El Salvador. Post-conflict reconstruction*, Washington, The World Bank, 2000.

7 Tommie Sue Montgomery, "Getting to Peace in El Salvador: The Roles of the United Nations Secretariat and ONUSAL" în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 37, No. 4 (Winter, 1995), pp. 139-172, <http://www.jstor.org/stable/166249>, consultat pe 10.09.2011.

8 A. Douglas Kincaid, "Demilitarization and Security in El Salvador and Guatemala: Convergences of Success and Crisis" în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 42, No. 4, Special Issue: Globalization and Democratization in Guatemala (Winter, 2000), pp. v-58, <http://www.jstor.org/stable/166341>, consultat pe 11.09.2011.

de persoane, s-a creat un nou sistem de educație militară și o comisie care să evalueze abuzurile fostului regim. Anii 1992-1994 au adus deopotrivă succese și eșecuri. Printre aspectele pozitive se numără faptul că pacea a fost menținută, FMLN-ul a fost dezarmat, armata a fost redusă de la 40000 de trupe în 1992 la 28000 în 1994. Între aspectele negative sunt problemele în dizoluția vechilor forțe de securitate, ca și în constituirea unor noi, cauzate de rezistența fostelor forțe armate, ce nu doreau să renunțe la privilegiile pe care le aveau, de neîncrederea partidelor de stânga în a încorpora foștii militari în structurile lor, ca și de lipsa fondurilor pentru a susține o politică internă și externă coerentă. Se adaugă faptul că obligat de creșterea infrafracționalității și în lipsa unei alte soluții, președintele Alfredo Cristiani autorizează participarea armatei la controlul zonelor montane în iulie 1993, ceea ce demonstrează incapacitatea forțelor civile de a menține ordinea publică și a genera cetățeanului un sentiment de siguranță⁹.

Eșecurile demilitarizării pot fi puse pe seama acordurilor de pace ce au început să pară extrem de limitate cu timpul. Nu se specifică faptul că ministrul Apărării trebuia să fie un civil, multe servicii au continuat să fie furnizate populației ca și în perioada războiului civil (printre ele numărându-se telecomunicațiile, apa și corespondența), iar controlul legislativ și executiv era doar un deziderat fără instrumente concrete. Însă rolul pe care armata a continuat să îl joace în anii '90 a fost și unul benefic, cu sprijin american contribuind la dezvoltarea infrastructurii în zona rurală, a unor programe de protecție a mediului, s-a implicat în programe de sănătate și educație¹⁰.

Demilitarizarea a avut și efecte secundare, extrem de nocive pentru societatea civilă. S-a generat o situație de criză la nivelul mentalului colectiv odată cu dispariția multora dintre reperele care fuseseră reguli după care se constituia ordinea socială. Rata omuciderii a ajuns în 1997 la 140 la 100000 de locuitori, fiind cea mai mare din lume și de mai mult de 5 ori mai mare decât media din America Centrală, după cum arată o statistică din *Miami Herald*. În acest sens, este reprezentativă și o altă statistică¹¹ ce arată cele mai mari rate ale omuciderii¹² după anul 2000, El Salvador aflându-se în continuare pe unul din

9 *Ibidem*.

10 *Ibidem*.

11 http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_intentional_homicide_rate, consultat pe 12.09.2011.

12 Raportată la 100000 de locuitori.

primele locuri:

Country	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Most recent
Honduras	50	54	56	34	32	35	43	50	58	58
Venezuela	33	32	38	44	37	37	45	48	52	52
Sierra Leone			50							50
El Salvador	37	35	31	33	41	55	55	49		49
Jamaica	34	44	40	36	54	58	49			49
Guatemala	26	25	31	35	36	42	45			45
Trinidad and Tobago	10.0	12.58	14.33	20.69	20.07	29.69	28.53	30.38	42.31	42.31
Angola			40							40
South Africa	50	48	48	43	40	40	41	39	37	37
Colombia	63	65	66	53	44	39	40	39	36	36
Belize	16.3	24.9	33.1	24.9	28.7	30.0	33.0	30.8	33.4	33.4

Din diverse cauze a fost diminuată securitatea publică, printre care: lipsa locurilor de muncă și creșterea concomitentă a sărăciei, incapacitatea de a reîncadra social foștii combatanți într-un timp scurt cerut de reformele rapide, circulația legală și ilegală a unor cantități mari arme, dintre care unele extrem de periculoase, creștere numărului de bande criminale, dintre care multe erau formate din tineri deportați din SUA, foști membri ai unor grupuri similare în Los Angeles de exemplu, existența a numeroase grupuri care făceau trafic de droguri. La nivelul mentalului colectiv a apărut un sentiment profund de insecuritate, ce poate fi observat din sondajele desfășurate la sfârșitul anilor 90. Majoritatea respondenților declară că indivizii au dreptul să își facă dreptate singuri, că autoritățile fie

nu fac, fie nu pot face nimic pentru a stopa infraționalitatea, iar un procent important (29%) declară că deși au completat în ultimele patru luni o plângere la poliție nu le-au fost soluționate cererile¹³.

Realitatea socială a statului salvadorian este cea pe care o descrie Richard Millet¹⁴ când afirmă că demilitarizarea în acest caz a presupus dispariția unui pattern social, fără a oferi unul nou, apariția altor instituții fără a redefini în mod clar relația civil-militar. Philip Williams și Walter Knut¹⁵ citează câțiva ofițeri în timpul unei dezbateri informale din 1993, care deși erau de acord cu reducerea prerogativelor militare, erau sceptici în ce privește competențele și disponibilitatea civililor de a prelua noi atribuții, având în vedere că educația militară a fost una deficitară pe toată perioada regimului militarist, iar civilii ar fi nevoiți pentru demilitarizarea societății să preia mare parte din sarcinile militare.

Cu toate aceste neajunsuri, democratizarea statului salvadorian a devenit o reușită, iar anii 2000 au demonstrat că deși influența americană a rămas una importantă, totuși reformele cel puțin la nivelul forțelor armate au început să își facă simțit efectul. La seminarul despre relațiile civil-militare din martie 2009 de la Ambasada SUA în El Salvador¹⁶ oficialii americani au subliniat reușita colaborării dintre civilii și militarii salvadorieni, aducând ca exemplu pentru susținerea afirmațiilor intervenția din Iraq. Cu acest prilej, El Salvador a putut demonstra că este atașat principiilor de colaborare democratică între civili și militari și mai mult decât atât este capabil să se angajeze într-un război costisitor pentru a le apăra. După modelul salvadorian, spun oficialii americani, SUA vrea să contribuie la consolidarea relațiilor civil-militare în țări ca Iraq, Afganistan sau state din Balcani.

Rămâne însă o lecție foarte importantă ce trebuie reținută: demilitarizarea are și o serie de efecte negative ce uneori pot fi mai importante decât avantajele. Securitatea individuală a avut de suferit cel puțin în perioada de tranziție, iar inconvenientul încearcă să fie depășit prin descentralizare și plasarea sarcinii de menținere a ordinii publice unor

13 *Ibidem*.

14 Philip Williams și Walter Knut, *Militarization and demilitarization in El Salvador's transition to democracy*, 1997, <http://digital.library.pitt.edu/cgi-bin/t/text/pageviewer-idx?c=pittpress;cc=pittpress;rgn=full%20text;idno=31735055592293;didno=31735055592293;view=image;seq=206;node=31735055592293%3A15;page=root;size=s;frm=frameset;>, p. 190, consultat pe 12.09.2011.

15 *Ibidem*, pp. 192-195.

16 <http://sansalvador.usembassy.gov/ambassador/speeches/2009/0327.html>, consultat pe 13.09.2011.

organisme locale, ce pot controla mai bine procesul decât instituțiile centrale ale statului și pot găsi răspunsuri adaptate la diferite probleme¹⁷.

4. Concluzii

America Latină rămâne o zonă a cărei demilitarizare a presupus numeroase probleme, a avut reușite și eșecuri, a dorit și în mare parte a reușit să redefinească relația civil-militar. Exemplul statului El Salvador este în mare parte valabil și pentru alte state din regiune, între care Costa Rica, Nicaragua, Honduras sunt doar exemple. Trecerea de la regimurile militare la cele civile a fost însoțită de un val de creștere a violenței, crimelor și răpirilor pe măsură ce tot mai mult personal militar a fost demobilizat¹⁸. Analizând cauzalitatea dintre cele două fenomene, concluziile pot fi două: fie între cele două există o legătură directă și de sens pozitiv, fie relația lor este mediată de o a treia variabilă, ce în acest caz este dată de efectele demilitarizării la nivelul opiniei publice. Pentru cetățean devine legitim să apeleze la violență și “să își facă dreptate singur”, așa cum declară salvadorienii din sondajul citat mai sus, după cum este drept și să submineze autoritatea unui regim politic ce nu poate fi considerat legitim din moment ce nu asigură bunăstarea pentru majoritatea cetățenilor săi.

Cauzele acestor probleme pot fi și altele. Printre ele poate fi amintit ceea ce Huntington numea control civil subiectiv¹⁹, în acest caz inefficient. Regimul civil, nereușind să controleze eficient forțele armate și lăsându-se dublat în multe situații de acestea, a dus la conturarea ideii la nivelul opiniei publice că noul regim este inefficient, iar odată cu dispariția celui vechi se lasă locul unui regim al haosului social. În plus de acest lucru, statul salvadorian s-a dovedit incapabil să dirijeze o tranziție în care să devină legitim pentru cetățenii săi și să integreze foștii militari în structuri civile. Este ceea ce Janowitz surprindea prin afirmația: “Societatea democratică trebuie să asigure militarului de profesie

17 A. Douglas Kincaid, “Demilitarization and Security in El Salvador and Guatemala: Convergences of Success and Crisis” în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 42, No. 4, Special Issue: Globalization and Democratization in Guatemala (Winter, 2000), pp. v-58, <http://www.jstor.org/stable/166341>, consultat pe 11.09.2011.

18 Philip Williams și Walter Knut, “The Military and Democratization in El Salvador” în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 35, No. 1 (1993), pp. 39-88, <http://www.jstor.org/stable/166102>, consultat pe 23.09.2011.

19 S. P. Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Harvard University Press, 1957.

o poziție în concordanță cu specializarea sa și cu codul special de onoare al acestuia”²⁰, ceea ce din nou în aceste societăți nu s-a reușit.

Paradigmele explicative pot fi multiple, iar datele empirice par să le susțină în egală măsură. Realitatea demonstrează că, indiferent de modelul teroretic preferat, tranziția de la un regim militarist la unul democratic prezintă, pe lângă o serie de avataje, și dezavantaje, care în contextul lucrării de față pot fi date de părerea opiniei publice referitoare la haosul social și ilegitimitatea noului regim democratic. În funcție de realitatea fiecărui stat în parte balanța poate arăta că avantajele sunt mai multe sau nu, însă este important de reținut că pentru edificarea unor regimuri democratice aceste probleme ale tranziției și demilitarizării trebuie avute în vedere și combătute cu politici eficiente.

20 M. Janowitz, *The Professional Soldier, A Political and Social Portrait*, Free Press, 1960, p. 121.

Bibliografie:

Lucrări consultate:

1. Eriksson, John Rudolph, Alcira Kreimer, Margaret Arnold, *El Salvador. Post-conflict reconstruction*, Washington, The World Bank, 2000.
2. Foley, Erin și Rafiz Hapipi, *El Salvador*, 2005, <http://books.google.com/books?lr=&q=El+sALVADOR+Erin+Foley%2C+Rafiz+Hapipi>, consultat pe 5.09.2011.
3. Huntington, S. P., *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Harvard University Press, 1957.
4. Janowitz, M., *The Professional Soldier, A Political and Social Portrait*, Free Press, 1960.
5. Kincaid, A. Douglas, "Demilitarization and Security in El Salvador and Guatemala: Convergences of Success and Crisis" în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 42, No. 4, Special Issue: Globalization and Democratization in Guatemala (Winter, 2000), pp. v-58, <http://www.jstor.org/stable/166341>, consultat pe 11.09.2011.
6. McAlister, L. N., "Civil-Military Relations in Latin America" în *Journal of Inter-American Studies*, Vol. 3, No. 3 (Jul., 1961), pp. 341-350, <http://www.jstor.org/stable/164841>, consultat pe 15.09.2011.
7. Montgomery, Tommie Sue, "Getting to Peace in El Salvador: The Roles of the United Nations Secretariat and ONUSAL" în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 37, No. 4 (Winter, 1995), pp. 139-172, <http://www.jstor.org/stable/166249>, consultat pe 10.01.2010.
8. Murray, Kevin, *El Salvador*, 1997, <http://books.google.com/books?id=2pchz3qeORkC&printsec=frontcover&dq=El+sALVADOR#PPP1,M1>, 12.09.2011.
9. Williams, Philip și Walter Knut, *Militarization and demilitarization in El Salvador's transition to democracy*, 1997, <http://digital.library.pitt.edu/cgi-bin/t/text/pageviewer-idx?c=pittpress;cc=pittpress;rgn=full%20text;idno=31735055592293;didno=31735055592293;view=image;seq=206;node=31735055592293%3A15;page=root;size=s;frm=frameset;>, p. 190, consultat pe 12.09.2011.
10. Williams, Philip și Walter Knut, "The Military and Democratization in El Salvador" în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 35, No. 1 (1993), pp. 39-88, <http://www.jstor.org/stable/166102>, consultat pe 23.09.2011.
11. Zulean, Marian, *Diferențe culturale dintre armată și societatea românească*, București, Editura Universității Naționale de Apărare, 2005.

Site-uri consultate:

1. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_intentional_homicide_rate, consultat pe 12.09.2011.
2. <http://sansalvador.usembassy.gov/ambassador/speeches/2009/0327.html>, consultat pe 13.09.2011.